

ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ

До 155-річчя з дня народження М.Грушевського

Віталій ТЕЛЬВАК

доктор історичних наук,
професор кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін,
Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І.Франка
(Дрогобич, Україна), telvak1@yahoo.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2445-968X>

Вікторія ТЕЛЬВАК

кандидатка історичних наук,
доцентка кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін,
Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І.Франка
(Дрогобич, Україна), viktoriatelvak75@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4671-743X>

Сучасне грушевськознавство: здобутки, втрати, перспективи

DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2021.05.004>

УДК: 930(477)(092)«19»

Анотація. **Мета статті** – проаналізувати різноплановий науковий доробок дослідників спадщини М.Грушевського за 2016–2021 рр. **Методологічне підґрунтя** становить міждисциплінарний підхід. Особливий акцент зроблено на структурно-функціональному системному аналізі історіографічних фактів і порівняльно-історичному методі, виходячи з принципів об'єктивності та історизму. Використано також методи періодизації, класифікації, типологізації. **Наукова новизна** полягає у спробі комплексного аналізу грушевськіани за 2016–2021 рр. **Висновки.** Досліджено, що останнє п'ятиліття в розвитку грушевськознавства позначене динамічним розширенням сфер і практик наукового пошуку, розширенням кола зацікавлених дослідників, формуванням осередків, а також новими успішними інституційними проектами. Водночас виявлені здобутки оприявнюють перспективи й потреби цієї українознавчої галузі. Так, на часі створення координаційної міжгалузєвої комісії з вивчення спадщини видатного історика. Вказано також на потребу реалізації «Енциклопедії М.Грушевського» або енциклопедичного словника за зразком уже наявних. Наголошено, що найбільш серйозним викликом для дослідників спадщини М.Грушевського є потреба переосмислення самої дисциплінарної матриці грушевськознавства, адже запропонована на початку 1990-х рр. Л.Винаром теоретична модель не враховує методологічне і проблемно-тематичне розмаїття сучасної грушевськіани, потребує модернізації як з урахуванням чималих здобутків останнього тридцятиліття, так і нових наукознавчих пропозицій. Створення нової дисциплінарної моделі, що враховуватиме історіографічне сьогодення, дозволить грушевськознавцям краще зрозуміти логіку свого пошуку у широкому контексті діяльності

гуманітаріїв, а також згармонізує назрілий міждисциплінарний діалог довкола всебічного осмислення феномену М.Грушевського в контексті його доби. Підсумовано, що виявлене історіографічне різноманіття помітно актуалізує підготовку узагальнюючої монографічної праці, в якій було би простежено становлення та видозміну сучасних грушевськознавчих студій на тлі розвитку гуманітаристики останнього тридцятиліття.

Ключові слова: грушевськознавство, проблемно-тематичні студії, археографічна грушевськіана, «Електронний архів Михайла Грушевського», «Михайло Грушевський: студії та джерела».

Грушевськознавство, подібно до інших персоналістично орієнтованих галузей, своєрідними віхами дисциплінарного поступу має ювілейні дати свого патрона. За усталеною традицією, у ці роки проводяться різнопланові заходи (наукові конференції, меморіальні академії, освітньо-виховні акції), котрі, серед іншого, спонукають дослідників життя і творчості видатного українця до рефлексії над своїми пошуками у широкому контексті праці колег-гуманітаріїв. У підсумку постають тексти, покликані не стільки узагальнити дисциплінарні здобутки, скільки спонукати до обговорення найбільш актуальних завдань. Така традиція повною мірою стосується грушевськознавства, адже з моменту формалізації його дисциплінарного статусу в далекому 1966 р. зі взірцевою регулярністю з'являлися такі аналітичні огляди. Згадаємо хоча б численні концептуальні тексти засновника грушевськознавства Л.Винара¹ або знані розвідки Р.Пирога². Востаннє такі рефлексії стосовно здобутків і перспектив грушевськознавства прозвучали в контексті відзначення 150-літнього ювілею історика в 2016 р. Найбільш ґрунтовними вони були в науковій доповіді І.Гирича, виголошеній на засіданні Президії НАН України 28 вересня 2016 р.³ Цьогорічне відзначення 155-річчя з дня народження автора «Історії України-Руси» вкотре спонукає до історіографічного підсумування багатого на здобутки останнього п'ятиліття грушевськіани. При цьому ми згадаємо й деякі історіографічні події 2016 р., котрі не потрапили в поле зору І.Гирича, оскільки з'явилися вже після оприлюднення згаданої доповіді.

Насамперед пригадаємо невідшкодовану втрату останнього п'ятиліття, що нею стала передчасна смерть 16 квітня 2017 р. засновника та справжнього подвижника грушевськознавства Л.Винара. Як знаємо, саме він був автором дисциплінарної моделі нової українознавчої дисципліни, визначав її концептуальні виміри й тематичні пріоритети, ініціював численні конференційні та видавничі проекти тощо. Серед останніх на особливу увагу заслуговує часопис «Український історик», видання «Епістолярні джерела грушевськознавства», монографічна серія «Грушевськіана» та ін. Значною мірою, як це покажемо нижче, сучасне грушевськознавство надалі розвивається в дусі ідей свого засновника.

Найбільш суттєвими в досліджуване п'ятиліття були здобутки проблемно-тематичного плану, котрі не лише збагачували реконструйоване раніше сюжетне полотно життєпису історика, але й подекуди помітно розширювали узвичаєні дисциплінарні

¹ Див. докл.: *Гирич І.* Професор Любомир Винар і сучасне грушевськознавство // *Винар Л.* Грушевськознавство: генеза й історичний розвиток. – К.; Л.; Париж; Нью-Йорк; Торонто, 1998. – С.119–126.

² Див. докл.: *Тельвак В.* Грушевськіана Руслана Пирога // *Архіви України.* – 2011. – №2/3. – С.290–298.

³ *Гирич І.* Досягнення і перспективи розвитку сучасного грушевськознавства (до 150-річчя від дня народження М.С.Грушевського): За матеріалами наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 28 вересня 2016 р. // *Вісник НАН України.* – Вип.11. – К., 2016. – С.31–37.

обрїї грушевськознавства. Більшість таких студій стосуються львівського двадцятиріччя життя та діяльності М.Грушевського. Тут, насамперед, слід згадати дисертаційне дослідження С.Панькової, де вперше цілісно розкрито історико-культурне тло становлення, ідейної еволюції й тематичної специфіки публіцистичних виступів М.Грушевського, проаналізовано основні їх меседжі, що впливали на національне самоутвердження, формування суспільно-політичної думки в Україні⁴. Окремо висвітлюється рецепція громадських ініціатив історика в інтелектуальному просторі Центрально-Східної Європи. Ця оригінальна за постановкою та вирішенням проблематики студія, поза сумнівом, потребує публікації.

Малознане питання формування й побутування приватної мистецької колекції М.Грушевського як складової його творчої лабораторії наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. відтворила в дисертаційному дослідженні Н.Шелудякова⁵. Їй загалом влучно вдалося з'ясувати психологічні, інтелектуально-пізнавальні та соціокультурні передумови колекціонерських практик ученого, встановити індивідуальні мотиви, ціннісні установки й ідейні засади, на яких ґрунтувалася його колекціонерська діяльність, охарактеризувати засоби та етапи формування, побутування збірки історика, реконструювати склад і структуру його колекції, її тематичні напрями й підрозділи, зрештою – висвітлити зв'язки і взаємовпливи між колекційною діяльністю та науковою творчістю. І у цьому випадку доводиться шкодувати, що ця цікава праця досі не стала надбанням широкого кола читачів.

Ще один важливий сюжет львівського двадцятиліття М.Грушевського – становлення й функціонування його галицької школи – опрацьовано в монографічному форматі⁶. Серед іншого, автори книги В.Тельвак і В.Педич уперше зосередилися на перед тим маргіналізованих аспектах найбільш значущого схолярного феномену в українській гуманітаристиці: реконструювали структуру та персональний склад школи на підставі чітко визначених критеріїв, показали особливості комунікативних практик, з'ясували питання лідерства і психологічного клімату, проблему рецепції молодими істориками творчості вчителя та ін. На окрему згадку заслуговує фотододаток до видання, в якому вперше зібрано найповнішу на сьогодні іконографію представників львівської школи.

Одна ґрунтовна праця була сфокусована на реконструкції важливого сюжету революційного періоду біографії автора «Історії України-Руси». Ідеться про кандидатську дисертацію В.Хоменка⁷. На підставі аналізу широкого кола матеріалів (документів УПСР, КП(б)У, органів радянської влади, публіцистики, епістолярію, мемуарної літератури) дослідник суттєво наблизився до розв'язання однієї з найбільш давніх і дискусійних проблем грушевськознавства – специфіки взаємин голови Центральної Ради з українськими есерами. В.Хоменко довів, що М.Грушевський ніколи фактично не був членом УПСР, але в певний період її історії вплив ученого на ідеологію, програмні засади та політичну діяльність партії був чи не визначальним.

Своєю чергою І.Гойдало в дисертаційному дослідженні здійснила політико-правовий аналіз поглядів М.Грушевського на державу і право⁸. Було з'ясовано зміст та особливості виникнення, становлення й еволюції державно-правових поглядів

⁴ *Панькова С.М.* Публіцистика Михайла Грушевського як джерело дослідження суспільно-політичної думки в Україні кінця ХІХ – початку ХХ ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Дрогобич, 2018. – 20 с.

⁵ *Шелудякова Н.А.* М.Грушевський-колекціонер у контексті наукового та мистецького життя України кінця ХІХ – початку ХХ ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2016. – 16 с.

⁶ *Тельвак В., Педич В.* Львівська історична школа Михайла Грушевського. – Л., 2016. – 440 с.

⁷ *Хоменко В.О.* Михайло Грушевський у діяльності Української партії соціалістів-революціонерів: текст і контекст джерел: Автореф. ... канд. іст. наук. – К., 2019. – 18 с.

⁸ *Гойдало І.В.* Погляди про державу і право Михайла Грушевського: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Л., 2017. – 19 с.

суспільствознавця, реконструйовано історико-правову концепцію автора «Історії України-Руси», розкрито бачення особливостей суспільного, державного ладу в його працях, досліджено сутність правових і політичних поглядів ученого та їх утілення у законодавстві УНР. Окремо проаналізовано погляди голови Центральної Ради на перспективи розвитку української державності. Утім, аналіз цих та інших сюжетів авторка здійснила практично без урахування здобутків тогочасної державно-правової думки та рецепції політико-правового дискурсу героя свого дослідження⁹, що значною мірою послаблює доказовість наведених спостережень.

Цікаву проблему «Михайло Грушевський у Москві» в масштабній авторській енциклопедії-хроноскопі з'ясував В.Мельниченко¹⁰. Автор добре відомий читачам як ерудований дослідник московських сюжетів у біографіях українських інтелектуалів XIX – початку XX ст. Власне, згадана праця завершує його трилогію про перебування великих українців – Т.Шевченка, М.Гоголя та М.Грушевського – у Москві. В.Мельниченко не лише синтезує свої попередні ґрунтовні студії про московські будні історика, але й виявляє багато нових цікавих нюансів його перебування у цьому місті.

Чималу кількість маловідомих сюжетів життєпису М.Грушевського відтворено в розвідках статейного формату. Звернемо увагу на з'ясування цілком незнаних раніше обставин дозвілля вченого¹¹, реконструкції його подорожей європейськими столицями¹², занурення у творчу лабораторію дослідника¹³, з'ясування перебігу невдалого обрання історика до складу Російської академії наук у 1924 р.¹⁴, детальне вивчення обставин його смерті¹⁵ тощо. Оригінальністю постановки проблем на увагу заслуговують спроби відтворити психологічний портрет М.Грушевського у світлі мемуарних та епістолярних джерел¹⁶, зануритися у світ гумористичної грушевськiани¹⁷, підійти до вивчення іконографії вченого за допомогою теоретичного інструментарію візуальної історії¹⁸, переосмислити феномен радянської грушевськiани¹⁹ чи показати можливості

⁹ Див., напр.: *Telvak V., Ilnytskyi V. Ukraine between Europe and Russia: Mykhailo Hrushevsky's vision* // *European Journal of Transformation Studies*. – 2018. – Vol.6. – №2. – P.25–43.

¹⁰ *Мельниченко В.Ю.* Михайло Грушевський у Москві. – К., 2016. – 586 с.

¹¹ *Панькова С.* Літні вакації Михайла Грушевського у Криворівні (за щоденником вченого та епістолярними джерелами) [Електронний ресурс]: <http://immh.kiev.ua/litni-vakatsiyi-mihayla-grushevskogo-u-krivorivni-za-shhodennikom-vchenogo-ta-epistolarynami-dzherelami/>

¹² *Панькова С.* Париж Михайла Грушевського [Електронний ресурс]: <http://immh.kiev.ua/parizh-mihayla-grushevskogo/>; *Її ж.* «Бачив цісаря», «Іду в оперу... на образи... на витрішки», «Сижу при пиві»: перші віденські мандри Михайла Грушевського. [Електронний ресурс]: <http://immh.kiev.ua/bachiv-tisarya-idu-v-operu-na-obrazi-na-vitrishki-sizhu-pri-pivi-br-pershi-videnski-mandri-mihayla-grushevskogo/>; *Кондаурова Г.* Из галицького пралису прямо в Рим [Електронний ресурс]: <http://immh.kiev.ua/iz-galitskogo-pralisu-pryamo-v-rim/>

¹³ *Панькова С.* Четвертий том «Історії України-Руси» Михайла Грушевського: між двома «українськими крилами в мугутні національнім леті» // Михайло Грушевський: Студії та джерела. – Кн.1. – К., 2019. – С.59–100.

¹⁴ *Тельвак В.* Михайло Грушевський та Російська академія наук: історія невдалого обрання // *Архіви України*. – 2016. – №5/6. – С.98–105.

¹⁵ *Панькова С.* Ще один крок до з'ясування обставин смерті Михайла Грушевського [Електронний ресурс]: http://immh.kiev.ua/shhe-odin-krok-do-z-yasuvannya-obstavin-smerti-mihayla-grushevskogo/#_ftn11

¹⁶ *Панькова С.* Психологічний портрет Михайла Грушевського у світлі мемуарних та епістолярних джерел // *Записки НТШ*. – Т.270: Праці Історично-філософської секції. – Л., 2017. – С.36–49; *Кондаурова Г.* «Так я розумію свій характер»: роздуми Михайла Грушевського про власне «Я» у листі до приятельки Ганни Ямпольської [Електронний ресурс]: <http://immh.kiev.ua/tak-ya-rozumiyu-sviy-harakter-rozdumi-mihayla-grushevskogo-pro-vlasne-ya-u-listi-do-priyatelki-ganni-yampolskoyi/>

¹⁷ *Тельвак В.* Постаць Михайла Грушевського в гумористичній культурі його часу: методологічні проблеми та історіографічна практика // *Symposium historiographicum Czercasiensium* = Черкаський історіографічний симпозиум. – Т.1 (Присвячений 150-річчю від дня народження Михайла Грушевського). – Черкаси, 2016. – С.27–36; *Панькова С.* Шаржі та карикатури на Михайла Грушевського // *Українська культура*. – 2017. – №1. – С.31–33.

¹⁸ *Юркова О.В.* Унікальна світлина з ювілею Михайла Грушевського 1926 р. // *Бюлетень Наукового товариства ім. Шевченка в Америці*. – Ч.41(57). – Нью-Йорк, 2016. – С.2–8.

¹⁹ *Яремчук В.* Чи була «грушевськіана» в українській радянській історіографії? // *Український історичний журнал*. – 2020. – №2. – С.152–168.

вивчення й інтерпретації групи джерел «born digital» для з'ясування сучасної рецепції творчості історика²⁰. Поряд із такими успіхами в опануванні нових сюжетів і заповненні «білих плям» у життєписі історика, відзначимо, що чимало його сторінок надалі малознані нам. Для прикладу згадаємо про перебування М.Грушевського в Парижі у квітні – на початку травня 1903 р. на запрошення Російської вищої школи суспільних наук чи його еміграційні поневіряння багатьма містами Західної Європи.

Доволі часто в останні роки опрацьовувалася проблема взаємин М.Грушевського з сучасниками – сюжет, що традиційно популярний серед дослідників української інтелектуальної історії. Такі розвідки зазвичай базуються на віднайденому епістолярію й нерідко є передмовами до видання джерел. Як на певну важливу тенденцію, укажемо на збільшення частки таких реконструкцій стосовно визначних західноєвропейських і російських колеґ ученого. Так, у досліджуваній період, поряд зі з'ясуванням взаємин історика з деякими українськими інтелектуалами (О.Грушевським, М.Мочульським, О.Барвінським, В.Винниченком, О.Лотоцьким та ін.), з'явилися розвідки про його контакти з німцями О.Гетчем²¹ і Л.К.Гетчем²², чехом Я.Пайскером²³, шведом А.Єнсенем²⁴, норвежцем О.Броком²⁵, румуном Н.Йорґою²⁶, росіянами О.Лаппо-Данилевським²⁷, М.Сперанським²⁸ та ін.

У досліджуваній період також з'явилися декілька узагальнюючих студій у розрізі біографії М.Грушевського. На першочергову згадку заслуговує поява укладеного С.Паньковою й Г.Кондауровою ілюстрованого життєпису видатного історика – прем'єрної праці такого плану²⁹. Тут зібрано та зі зріцевою докладністю атрибутовано і прокоментовано найповнішу на сьогодні іконографію М.Грушевського – світлини, живописні, графічні портрети, карикатури, кадри з кінофільмів. Книга складається з двох частин – ілюстрованих численними візуальними джерелами біографічних нарисів, а також каталогу віднайдені прижиттєвої іконографії історика. Ця праця, поза сумнівом, потребуватиме перевидань, адже практично кожен черговий рік приносить нам нові іконографічні знахідки.

Минулий 150-літній ювілей позначився започаткуванням ще однієї важливої традиції, котра, сподіваємося, матиме продовження. Ідеться про републікацію текстів сучасних грушевськознавців, що давно стали хрестоматійними, але з причин появи їх у малотиражних періодичних виданнях важкодоступні. Першим досвідом такого роду стала ошатно видана солідна за обсягом збірка грушевськознавчих статей І.Гирича³⁰. Ця праця, поза сумнівом, стане настільною книгою для дослідників української

²⁰ Тельвак В.В., Вернер В. Рецепція постаті Михайла Грушевського у світлі джерел «born digital» як елемент сучасної історичної свідомості // Symposium historiographicum Czercasiensium = Черкаський історіографічний симпозиум. – Т.ІІІ (Історіографія як інтелектуальний простір міжнародного діалогу: випадок Центрально-Східної Європи, присвячений 25-річчю кафедри історії України). – Черкаси, 2021. – С.172–183.

²¹ Тельвак В., Радченко О. Листи Отто Гетча до Михайла Грушевського // Архіви України. – 2018. – №2/3. – С.212–226.

²² Тельвак В., Радченко О. Листи Леопольда Карла Гетца до Михайла Грушевського // Там само. – №1. – С.244–254.

²³ Тельвак В., Радченко О. Листи Яна Пайскера до Михайла Грушевського // Вісник Черкаського університету: Серія «Історичні науки». – Вип.1. – Черкаси, 2021. – С.126–135.

²⁴ Тельвак В., Гирич І. Листи Альфреда Єнсена до Михайла Грушевського // Український історичний журнал. – 2017. – №5. – С.159–171.

²⁵ Тельвак В. Листи Михайла Грушевського до Олафа Брока // Там само. – 2018. – №3. – С.184–199.

²⁶ Telvak V., Ilnytskyi V. Mykhailo Hrushevsky and Nicolae Iorga: scholars' struggle over the national history // Codrul Cosminului. – Vol.XXIV. – №1. – Suceava, 2018. – P.53–64.

²⁷ Тельвак В. Листи Михайла Грушевського до Олександра Лаппо-Данилевського // Записки НТШ: Праці Історично-філософської секції. – Т.СCLXX. – Л., 2017. – С.313–334.

²⁸ Тельвак В. Листи Михайла Грушевського до Михайла Сперанського // Український археографічний щорічник: Нова серія. – Вип.21/22. – К., 2018. – С.787–798.

²⁹ Facie ad faciem: Ілюстрований життєпис Михайла Грушевського / Авт.-упор. С.Панькова, Г.Кондаурова. – К., 2016. – 144 с.

³⁰ Гирич І. Михайло Грушевський: конструктор української модерної нації. – К., 2016. – 840 с.

історіографії доби М.Грушевського, адже чимало її сюжетів уперше висвітлив і концептуалізував саме знаний київський автор.

Із нагоди півторастолітньої річниці з дня народження М.Грушевського з'явилася також чергова узагальнююча біографічна студія – книга Р.Пирога й В.Тельвака³¹, що на сьогодні є найбільш докладною спробою реконструкції життєпису вченого. На підставі різнопланового історіографічного і джерельного матеріалу автори вирішили відійти від усталеної моделі біографії М.Грушевського. Так, показано особливості психологічних переживань ученого, відтворено щоденність його праці та приватне життя, складність взаємин із сучасниками тощо. Принциповим дослідницьким акцентом стало створення життєпису у широкому контексті – на тлі тогочасних інтенсивних інтелектуальних пошуків і бурхливих подій українського минулого кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. Авторський наратив супроводжує понад дві сотні зображень, що дозволяють читачеві візуально зануритися в атмосферу того часу.

Інший творчий тандем у складі Ю.Шаповала та І.Верби у 2018 р. запропонував власну версію реконструкції життєпису М.Грушевського³². У книзі, що вийшла у серії «Політичні портрети», біографію вченого сконструйовано з акцентом на різноплановість його громадського служіння. У змістовому та ілюстративному планах згадана монографія є доопрацьованим і розширеним варіантом більш ранньої (з 2005 р.) праці авторів.

Найновішим стало монографічне дослідження Н.Романцової, котре з'явилося позаторік і присвячене рецепції творчості історика у вітчизняній гуманітаристиці³³. Утім цей досвід рецептивної грушевськіани не можна визнати вдалим із кількох причин. Насамперед викликає застереження обмеження авторкою власного дослідного поля винятково українською історіографією, а по суті – лише українськомовною, що не відповідає елементарним вимогам історіографічної класифікації, адже грушевськознавчі концепції нерідко поставали як полемічна реакція на емоційні, нерідко й упереджені оцінки польських і російських інтелектуалів. А у випадку чеських, білоруських, німецьких чи французьких учених тези українських грушевськознавців слугували відправними пунктами для формування національних історіографічних традицій, важливих для поглиблення історико-наукової рефлексії у вітчизняній науці. Тож на сучасному етапі розвитку грушевськознавства ігнорування інонаціональних дискурсів відверто схоластичне, породжує численні інтерпретаційні труднощі, а тому неприйнятне.

Чималими в останнє п'ятиліття були здобутки грушевськознавців і у плані опрацювання та публікації інтелектуальної спадщини автора «Історії України-Руси». Це тим більш важливо, що реалізація проекту 50-томного видання творів М.Грушевського з причин, незалежних від його виконавців, загальмувалася. За іронією, останній за часом том з'явився саме в ювілейному 2016 р. Відтоді було повністю підготовлено до друку декілька книг різних серій. Але, на жаль, функціонери від культури фактично припинили фінансування проекту, незважаючи на його безсумнівну суспільну значущість. Відзначимо, що репутаційні втрати від припинення видання зібрання творів М.Грушевського в 50-ти томах неможливо переоцінити, адже саме цей проект у попередні десятиліття був центром і рушієм масштабних тематичних досліджень спадщини вченого.

³¹ Пиріг Р.Я., Тельвак В.В. Михайло Грушевський: біографічний нарис. – К., 2017. – 576 с.

³² Шаповал Ю., Верба І. Михайло Грушевський: «Я сам прийшов до політики через історію...». – К., 2018. – 496 с.

³³ Романцова Н. Михайло Грушевський в історичній науці (1890–1934 рр.): Проблема в українській історіографії. – Маріуполь, 2019. – 528 с.

Натомість певною компенсацією такої дошкульній втраті стало академічне видання щоденника М.Грушевського, здійснене довголітньою дослідницею цієї унікальної для знавців інтелектуальної історії України пам'ятки С.Паньковою. Як відомо, публікація щоденника планувалася в 50-томному зібранні творів, однак з огляду на згадані вище обставини впорядниця слушно вирішила зробити його доступним для широкого кола читачів відразу по завершенню копіїткої археографічної підготовки тексту та скрупульозного коментування численних обговорюваних там сюжетів. У підсумку невдовзі світ побачить двотомне видання щоденника М.Грушевського, котрий він із перервами вів упродовж львівського періоду свого життя. Поза сумнівом, поява цієї пам'ятки значно інтенсифікує студії над найбільш плідним у науковому сенсі відрізком життєпису історика. Принагідно відзначимо, що поновної публікації потребують видані в 1990-х рр. щоденники гімназійного та студентського часів, адже тоді впоряднику не завжди вдавалося коректно відчитати джерело, що нерідко суттєво спотворювало зміст авторського тексту.

Як про важливе явище сучасної грушевськіани згадаємо відродження серії «Епістолярні джерела грушевськознавства», котра виступає своєрідним супутником 50-томника. У 2019 р., після семирічної перерви, вийшов друком том листування М.Грушевського зі знаним галицьким політиком і культурним діячем О.Барвінським³⁴. За вже усталеною традицією, багато ілюстрована книга містить розлогий нарис про взаємини двох знакових українських інтелектуалів, археографічну передмову, самі документи, докладні коментарі та покажчики. Як знаємо, на різних етапах підготовки перебувають ще кілька томів епістолярної серії, тож маємо надію, що наступні видання не доведеться чекати настільки довго.

В опублікованій упродовж досліджуваного періоду документальній грушевськіани виразно домінує епістолярій. За цей час було оприлюднено листи вченого до В.Вернадського, О.Лаппо-Данилевського, О.Брока, М.Сперанського, А.Ляценка, Е.Радлова, В.Миролюбова, М.Лемке, В.М'якотина, Б.Марковича, українських есерів в еміграції в Польщі, редакції журналу «Русское богатство». Своєю чергою, світ побачили листи А.Єнсена, Л.К.Гетца, О.Гетча, Я.Пайскера, Н.Кибальчич, О.Лотоцького, Л.Гарматія, Н.Романович і представників Закордонного комітету УПСР до М.Грушевського. Також з'явилася взаємне листування історика з В.Лукичем. Як відомо, епістолярій – найбільш кількісно представницька на сьогодні частина опублікованої документальної грушевськіани. З огляду на це, давно назріла потреба укладення зведеного каталогу виданих епістолярних джерел грушевськознавства. Це сприятиме координації публікаторської роботи та дасть можливість визначити першочергові археографічні завдання.

Зауважимо й помітне просування в дослідженні та створенні описів відповідних колекцій в українських і зарубіжних архівах, бібліотеках. Тут на першочергову згадку заслуговує укладений Г.Кондауровою каталог грушевськіани у фондах Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В.Стефаника³⁵. Також чималу цінність для дослідників мають огляди зібрань у державних архівах Львівської³⁶ та Вінницької³⁷ обл., Національному інституті ім. Осолінських у Вроцлаві³⁸, петербурзьких архів-

³⁴ Листування Михайла Грушевського. – Т.7: Листування Михайла Грушевського з Олександром Барвінським / Упор. В.Тельвак, М.Дядюк. – Л.; К.; Нью-Йорк; Острого, 2019. – 208 с.

³⁵ Кондаурова Г. «Архів проф. Михайла Грушевського» у фондах Львівської національної наукової бібліотеки України імені В.Стефаника // Записки НТШ. – Т.270: Праці Історично-філософської секції. – Л., 2017. – С.353–376.

³⁶ Telvak V., Yanyshyn V. Lviv Region State Archive documents as a source for the study of cultural and educational activity of Mykhailo Hrushevsky // Проблеми гуманітарних наук: 36. наук. праць ДДПУ ім. І.Франка: Серія «Історія». – Вип. 5/47. – Дрогобич, 2020. – С.153–166.

³⁷ Вітюк О.О., Герасимов Т.Ю., Завальнюк К.В. Документи Державного архіву Вінницької області про родину Михайла Сергійовича Грушевського // Велика Волинь. – Вип.55. – Луцьк, 2017. – С.199–205.

³⁸ Тельвак В. «Страшенно важно зберігти в се время люте живий партійний осередок»: листи Михайла Грушевського з бібліотеки Національного інституту ім. Осолінських // Український історичний журнал. – 2019. – №3. – С.166–182.

них установах³⁹. Звісно, ще чимало архівних і бібліотечних колекцій надалі чекають на з'ясування їх грушевськознавчого потенціалу. Для нас найбільш перспективними виглядають архіви колег М.Грушевського, котрі зберігаються у західноєвропейських та американських академічних осередках.

Надзвичайно плідним досліджуваний період виявився для реалізації довголітнього проекту англomовного видання «Історії України-Руси». За останнє п'ятиріччя друком вийшли третя (2016 р.), четверта (2017 р.) та п'ята (2019 р.) частини найголовнішої праці М.Грушевського. Як це вже стало традиційним, у підготовці цих томів до видання активну участь узяли фахівці з України (Я.Федорук, С.Панькова, М.Капраль). Вихід згаданих книг помітно наблизив до завершення розпочатий 2007 р. перекладацький проєкт, адже невиданим залишається лише 2-й том, уже підготовлений до друку.

Також у 2016–2021 рр. було перевидано декілька широко знаних праць М.Грушевського, що сприяє популяризації доробку вченого серед наших сучасників. Так, цього-річ з'явилося ошатне друге видання академічного україномовного перекладу «Нарису історії українського народу»⁴⁰. Низку менших текстів видатного історика було передруковано в різного роду антологіях. Для прикладу згадаємо підготовлену О.Ясем збірку статей⁴¹. Серед іншого, бачимо тут коментоване видання таких двох знакових текстів, як «Звичайна схема “руської” історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства» та «Степ і море в історії України». Ці праці раніше вийшли в рубриці «Історіографічна класика» в «Українському історичному журналі». Ще одним прикладом може бути перевидання низки статей ученого 1905–1918 рр., присвячених творенню та конституційному оформленню української державності⁴².

Зовсім небагато в досліджуване п'ятиліття було віднайдено й видано матеріалів з архівної історіографічної спадщини М.Грушевського. Тут увагу привертає лише публікація перекладу німецькомовної рецензії історика на габілітаційну працю К.Студинського «Пересторога», котра не потрапила до відповідного тому академічного видання творів⁴³. У цьому аспекті можемо говорити про певне вичерпання архівно-документного сегмента вітчизняних колекцій, що актуалізує пошук незнаних текстів ученого за кордоном.

Із видань рецептивної грушевськіани назвемо появу маловідомого машинописного історіографічного тексту М.Кордуби, присвяченого творчості вчителя, котрий зберігається в особовому фонді галицького історика в Державному архіві Львівської обл.⁴⁴ Принагідно відзначимо, що чимало цікавих пам'яток рецептивного плану (рецензії, огляди, історіографічні розвідки, меморіальні нариси) зі складу українських і зарубіжних колекцій надалі чекають на археографічне опрацювання та оприлюднення.

Особливою перспективністю з публікацій архівної грушевськіани позначене видання О.Юрковою справи-формуляра ДПУ УСРР на Ф.Савченка⁴⁵. Як відомо, у Галузевому державному архіві Служби безпеки України відклалася велика справа-формуляр на самого М.Грушевського. Безперечно, видання цієї унікальної пам'ятки є важливим археографічним завданням для дослідників останнього

³⁹ Тельвак В.В., Тельвак В.П. Грушевськіани в архівних колекціях Санкт-Петербурга // Архіви України. – 2019. – №3. – С.148–155.

⁴⁰ Грушевський М. Нарис історії українського народу. – Х., 2021. – 576 с.

⁴¹ Історіографічна класика: Антологія української історичної думки XIX–XX ст. / Відп. ред. і авт. вступ. слова В.Смолій; авт. супровід. ст., укл. прим., ком., покажч. і бібліограф. О.Ясь. – К., 2020. – 600 с.

⁴² Михайло Грушевський та український конституціоналізм: вибране. – Одеса, 2019. – 136 с.

⁴³ Тельвак В.В., Радченко О.А. Незнана рецензія Михайла Грушевського // Архіви України. – 2019. – №1. – С.198–202.

⁴⁴ Тельвак В. Остання праця Мирона Кордуби про Михайла Грушевського // Український археографічний щорічник: Нова серія. – Вип.23/24. – К., 2020. – С.149–164.

⁴⁵ Юркова О. «Має історичну цінність»: справа-формуляр ДПУ УСРР на Федора Савченка (структура та документи) // Михайло Грушевський: Студії та джерела. – Кн.1. – К., 2018. – С.472–494.

десятиліття життєдіяльності вченого. Подібну значущість має і здійснений В.Піскун джерелознавчий аналіз спогадів про М.Грушевського на сторінках «Українського історика»⁴⁶. Поза сумнівом, виявлення та публікація мемуарної грушевськіани – перспективний напрям рецептивної історіографії.

Та найбільш вражаючими в останнє п'ятиліття виявилися здобутки інституційного плану. Вони є тим важливішими, що за останні роки остаточно згасла надія на відновлення видання «Українського історика», котрий тривалий час відіграв роль медійної трибуни грушевськознавства. Тут укотре відправним пунктом став 150-річний ювілей історика. Саме восени 2016 р. співробітниця Інституту історії України НАН України О.Юркова презентувала науковій громадськості свою концепцію інтернет-проекту «Електронний архів Михайла Грушевського», який фінансово підтримав і продовжує це робити надалі Канадський інститут українських студій. Завдяки цій підтримці вдалося об'єднати колектив однодумців із кількох академічних, музейних та університетських осередків, котрі реалізують надзвичайно амбітну мету зі збирання, систематизації і представлення у вільному доступі всього масиву джерел та літератури з проблематики широко зрозумілої грушевськіани⁴⁷. Упродовж п'яти років реалізації цього проекту розроблено унікальну модель поєднання на одному ресурсі друкованих, архівних, іконографічних матеріалів. Завдяки цьому користувач насправді має справу з архівом не однієї видатної постаті, а цілої інтелектуальної історії України кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.

Весь комплекс матеріалів на інтернет-порталі проекту представлено за кількома рубриками (новини грушевськознавства, електронні колекції, бібліотека, архіви, галерея, інтернет-ресурси, довідник та ін.), котрі своєю чергою поділяються на тематичні підрубрики. Справжньою «родзинкою» джерельної складової стали археографічно опрацьовані описи документів, що зберігаються в понад двадцяти архівах нашої країни та світу. А у випадку знаного фахівцем фонду Грушевських у ЦДІАК України практично завершено сканування документів, що долучаються до археографічних описів, удоступнюючи користувачеві максимальну інформацію про джерело. Подібну важливу для дослідників роботу заплановано й стосовно інших грушевськознавчих колекцій.

Участь у співтворенні «e-Архіву Михайла Грушевського» стала потужним стимулом для дослідників із різних галузей зануритися в українські та зарубіжні сховища в пошуках неznаної грушевськіани й необхідних для коментування матеріалів. У підсумку на сьогодні описано тисячі документів з українських і зарубіжних архівів. При їх опрацьованні вдалося уточнити датування, визначити імена авторів, розкрити псевдоніми, атрибутувати візуальні джерела тощо. Завдяки цьому практично щороку виявляються неznані досі матеріали видатного вченого або про нього, помітно збагачуючи наші уявлення про універсальність його наукового та громадського служіння. Відзначимо, що саме реалізація проекту електронного архіву М.Грушевського вможливила багато з тих здобутків, про які йшлося вище.

У досліджуваній період удалося також реалізувати ще один амбітний інституційний задум, про потребу якого в 1960-х рр. писав Л.Винар. Ідеться про спеціальне продовжене видання, тематично сфокусоване на широко інтерпретованій грушевськознавчій проблематиці – збірник «Михайло Грушевський: студії та джерела», котрий виходить в Інституті української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського за редакції І.Гирича. У редакційній передмові до першого тому він слушно відзначив, що «постать Михайла Грушевського, наукова та організаційна праця якого в

⁴⁶ Піскун В. Спогади про Михайла Грушевського на сторінках «Українського історика»: джерелознавчий аналіз // Там само. – Кн.2. – К., 2019. – С.204–217.

⁴⁷ Див.: [Електронний ресурс]: <http://hrushevsky.nbu.gov.ua/>

історичному житті українського народу безперечно є епохою, заслуговує на існування окремого спеціалізованого фахового видання, яке б систематично займалося вивченням його біографії, наукової, державницької та громадсько-політичної діяльності»⁴⁸.

Редакційний комітет обрав для збірника структуру наукового періодичного видання: першу частину складають історіографічні студії, другу – джерела з передмовами й коментарями. Надалі передбачається також запровадити розділ рецензій, оглядів і бібліографічних заміток, тематичну бібліографію, рубрику «Хроніка біжучого грушевськознавства» – для інформування про виставки, презентації, захисти дисертаційних досліджень, роботу музейних експозицій тощо, пов'язані з іменем М.Грушевського, що відбувалися в Україні та за її межами. Перший випуск збірника з'явився у 2018 р., другий – у 2019 р., третій і четвертий перебувають на стадії підготовки. У виданні вміщено різножанрові тексти (дослідницькі статті, епістолярій, мемуари, діловодні матеріали та ін.), в яких висвітлюються малознані аспекти життя, творчості М.Грушевського. Відзначимо, що чимало зі згаданої вище грушевськіани опубліковано саме на сторінках збірника «Михайло Грушевський: студії та джерела».

Змістовну науково-дослідну працю в останнє п'ятиліття проводили львівський і київський музеї М.Грушевського. Особливо інтенсивною вона була в Історико-меморіальному музеї вченого в Києві. За ініціативи очільниці цієї інституції С.Панькової, її колеги реалізують низку цікавих наукових проєктів, серед яких на особливу увагу заслуговують «По світу: адреси Михайла Грушевського», «Цей день в житті Михайла Грушевського», «Студії» та «Miscellanea». Відзначимо надзвичайно солідний науковий рівень розміщених на сайті музею розвідок, що в більшості випадків є цілковито новим словом у грушевськознавстві. Про інтенсивність пошуків співробітників установи промовисто говорить змістовна бібліографія їхніх праць, що за 2016–2020 рр. сягає більше сотні позицій.

Згадані вище історіографічні здобутки дозволяють говорити про доволі добру дисциплінарну кондицію сучасного грушевськознавства. Про це свідчить постійне розширення сфер і практик наукового пошуку, розширення кола зацікавлених дослідників, формування осередків (насамперед у Києві, Львові, Дрогобичі), нові успішні інституційні проєкти тощо. Історіографічне різноманіття помітно актуалізує підготовку узагальнюючої монографічної праці, в якій було би простежено становлення та видозміну сучасних грушевськознавчих студій на тлі розвитку гуманітаристики останнього тридцятиліття.

Водночас згадані чималі успіхи оприявнюють перспективи й потреби молодій українознавчій галузі. Про суто пошукові завдання чи об'єктивні перешкоди ми кількаразово згадували вище, вони здебільшого очевидні для фахівців. Зарадити цим проблемам значною мірою допомогло б створення координаційної міжгалузевої комісії з вивчення спадщини М.Грушевського, про потребу якої багато йшлося ще на зорі української незалежності. Також на часі реалізація ще одного важливого задуму, який має значний досвід обговорення – «Енциклопедії М.Грушевського» або хоча б енциклопедичного словника за зразком вже наявних.

Утім, на наше переконання, найбільш серйозним викликом для дослідників спадщини М.Грушевського є назріла потреба переосмислення самої дисциплінарної матриці грушевськознавства. Адже запропонована на початку 1990-х рр. Л.Винаром теоретична модель уже не враховує методологічне і проблемно-тематичне розмаїття сучасної грушевськіани та вочевидь потребує модернізації як з урахуванням чималих здобутків останнього тридцятиліття, так і нових наукознавчих пропозицій. Створення

⁴⁸ [Грич І.] Від редакції // Михайло Грушевський: Студії та джерела. – Кн.1. – С.6.

дисциплінарної моделі, що враховуватиме історіографічне сьогодення, дозволить ґрушевськознавцям краще зрозуміти логіку свого пошуку у широкому контексті діяльності гуманітаріїв, а також згармонізує назрілий міждисциплінарний діалог довкола всебічного осмислення феномену Михайла Ґрушевського в контексті його доби.

REFERENCES

- Hoidal, I.V. (2017). *Pobliady pro derzhavu i pravo Mykhaila Hrushevskoho* (Extended abstract of Candidate's thesis). Lviv. [in Ukrainian].
- Hryrch, I. (1998). Profesor Liubomyr Vynar i suchasne hrushevskoznavstvo. *Vynar L. Hrushevskoznavstvo: geneza i istorychnyi rozvytok*, 119–126. Kyiv; Lviv; Paryzh; Niu-York; Toronto. [in Ukrainian].
- Hryrch, I. (2016). Dosiahnennia i perspektivy rozvytku suchasnogo hrushevskoznavstva (do 150-richchia vid dnia narodzhennia M.S.Hrushevskoho): Za materialamy naukovoi dopovidy na zasidanni Prezydii NAN Ukrainy 28 veresnia 2016 r. *Visnyk NAN Ukrainy*, 11, 31–37. [in Ukrainian].
- Hryrch, I. (2016). *Mykhailo Hrushevskyyi: konstruktor ukrainskoi modernoi natsii*. Kyiv. [in Ukrainian].
- Hryrch, I. (Ed.). (2019). Vid redaktsii. *Mykhailo Hrushevskyyi: studii ta dzherela*, 1, 5–12. [in Ukrainian].
- Khomenko, V.O. (2019). *Mykhailo Hrushevskyyi u diialnosti Ukrainskoi partii sotsialistiv-revolutsioneriv: tekst i kontekst dzherel* (Extended abstract of Candidate's thesis). Kyiv. [in Ukrainian].
- Kondaurova, H. (2017). "Arkhiv prof. Mykhaila Hrushevskoho" u fondakh Lvivskoi natsionalnoi naukovoi biblioteki Ukrainy im. V.Stefanyka. *Zapysky NTSb, 270: Pratsi Istorychno-filosofskoi sektsii*, 353–376. [in Ukrainian].
- Melnychenko, V.Yu. (2016). *Mykhailo Hrushevskyyi u Moskvi*. Kyiv. [in Ukrainian].
- Pankova, S. (2017). Psykholohichniy portret Mykhaila Hrushevskoho u svitli memuarnykh ta epistoliarnykh dzherel. *Zapysky NTSb, 270: Pratsi Istorychno-filosofskoi sektsii*, 36–49. [in Ukrainian].
- Pankova, S. (2017). Sharzhi ta karykatyry na Mykhaila Hrushevskoho. *Ukrainska kultura*, 1, 31–33. [in Ukrainian].
- Pankova, S. (2019). Chetvertyi tom "Istorii Ukrainy-Rusy" Mykhaila Hrushevskoho: mizh dvoma "ukrainskymy krylami v mohutnim natsionalnim leti". *Mykhailo Hrushevskyyi. Studii ta dzherela*, 1, 59–100. [in Ukrainian].
- Pankova, S., Kondaurova, H. (2016). *Facie ad faciem: Iliustrovanyi zhyttiepis Mykhaila Hrushevskoho*. Kyiv. [in Ukrainian].
- Pankova, S.M. (2018). *Publitsytska Mykhaila Hrushevskoho yak dzherelo doslidzhenia suspilno-politychnoi dumky v Ukraini kintsia XIX – pochatku XX st.* (Extended abstract of Candidate's thesis). Drohobych. [in Ukrainian].
- Piskun, V. (2019). Spohady pro Mykhaila Hrushevskoho na storinkakh "Ukrainskoho istoryka": dzhereloznavchyi analiz. *Mykhailo Hrushevskyyi. Studii ta dzherela*, 2, 204–217. [in Ukrainian].
- Pyrih, R.Ya., Telvak, V.V. (2017). *Mykhailo Hrushevskyyi: biobrafichnyi narys*. Kyiv. [in Ukrainian].
- Romantsova, N. (2019). *Mykhailo Hrushevskyyi v istorychnii nautsi (1890–1934 rr.): Problema v ukrainskii istoriografii*. Mariupol. [in Ukrainian].
- Shapoval, Yu., Verba, I. (2018). *Mykhailo Hrushevskyyi: "Ja sam pryshov do polityky cherez istoriiu..."*. Kyiv. [in Ukrainian].
- Sheludiakova, N.A. (2016). *M.Hrushevskyyi-kolektsioner u konteksti naukovoho ta mystetskoho zhyttia Ukrainy kintsia XIX – pochatku XX st.* (Extended abstract of Candidate's thesis). Kyiv. [in Ukrainian].
- Smolii, V., Yas, O. (2020). *Istoriobrafichna klasyka: Antolohiia ukrainskoi istorychnoi dumky XIX–XX st.* Kyiv. [in Ukrainian].
- Telvak, V. (2011). Hrushevskiana Ruslana Pyroha. *Arkhivy Ukrainy*, 2-3 (273), 290–298. [in Ukrainian].
- Telvak, V. (2016). Mykhailo Hrushevskyyi ta Rosiiska akademiia nauk: istoriia nevaloho obrannia. *Arkhivy Ukrainy*, 5-6, 98–105. [in Ukrainian].
- Telvak, V. (2016). Postat Mykhaila Hrushevskoho v humorystychnii kulturi yoho chasu: metodolohichni problemy ta istoriografichna praktyka. *Symposium historiographicum Czercasiensium = Cherkaskyyi istoriobrafichnyi sympozium*, 1 (Prysviachenyi 150-richchii vid dnia narodzhennia Mykhaila Hrushevskoho), 27–36. [in Ukrainian].
- Telvak, V. (2017). Lysty Mykhaila Hrushevskoho do Oleksandra Lappo-Danylevskoho. *Zapysky NTSb: Pratsi Istorychno-filosofskoi sektsii*, CCLXX, 313–334. [in Ukrainian].
- Telvak, V. (2018). Lysty Mykhaila Hrushevskoho do Mykhaila Speranskoho. *Ukrainskyyi arkhieobrafichnyi sbhorichnyk: Nova seriia*, 21/22, 787–798. [in Ukrainian].
- Telvak, V. (2018). Lysty Mykhaila Hrushevskoho do Olafa Broka. *Ukrainskyyi istorychnyi zhurnal*, 3, 184–199. [in Ukrainian].
- Telvak, V. (2019). "Strashenno vazhno zberihyty v se vremena liute zhyvnyi partiinyi osередok": lysty Mykhaila Hrushevskoho z biblioteki Natsionalnogo instytutu im. Osolinskykh. *Ukrainskyyi istorychnyi zhurnal*, 3, 166–182. [in Ukrainian].
- Telvak, V. (2020). Ostannia pratsia Myrona Korduby pro Mykhaila Hrushevskoho. *Ukrainskyyi arkhieobrafichnyi sbhorichnyk: Nova seriia*, 23/24, 149–164. [in Ukrainian].
- Telvak, V., Diadiuk, M. (2019). *Lystuvannia Mykhaila Hrushevskoho, T.7: Lystuvannia Mykhaila Hrushevskoho z Oleksandrom Barvinskym*. Lviv; Kyiv; Niu-York; Ostroh. [in Ukrainian].
- Telvak, V., Hryrch, I. (2017). Lysty Alfreda Yensena do Mykhaila Hrushevskoho. *Ukrainskyyi istorychnyi zhurnal*, 5, 159–171. [in Ukrainian].
- Telvak, V., Ilnytskyi, V. (2018). Mykhailo Hrushevskyyi and Nicolae Iorga: scholars' struggle over the national history. *Codrul Cosminului*, 1, 53–64.
- Telvak, V., Ilnytskyi, V. (2018). Ukraine between Europe and Russia: Mykhailo Hrushevskyyi's vision. *European Journal of Transformation Studies*, 6, 2, 25–43.
- Telvak, V., Pedych, V. (2016). *Lviiska istorychna shkola Mykhaila Hrushevskoho*. Lviv. [in Ukrainian].
- Telvak, V., Radchenko, O. (2018). Lysty Leopolda Karla Gettsa do Mykhaila Hrushevskoho. *Arkhivy Ukrainy*, 1, 244–254. [in Ukrainian].
- Telvak, V., Radchenko, O. (2018). Lysty Otto Hetcha do Mykhaila Hrushevskoho. *Arkhivy Ukrainy*, 2-3, 212–226. [in Ukrainian].
- Telvak, V., Radchenko, O. (2021). Lysty Yana Paiskera do Mykhaila Hrushevskoho. *Visnyk Cherkaskoho universytetu: Seriia "Istorychni nauky"*, 1, 126–135. [in Ukrainian].
- Telvak, V., Yanyshyn, B. (2020). Lviv Region State Archive documents as a source for the study of cultural and educational activity of Mykhailo Hrushevskyyi. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats DDPU im. I.Franka: Seriia „Istoriia”*, 5/47, 153–166.
- Telvak, V.V., Radchenko, O.A. (2019). Neznana retsenziia Mykhaila Hrushevskoho. *Arkhivy Ukrainy*, 1(318), 198–202. [in Ukrainian].
- Telvak, V.V., Telvak V.P. (2019). Hrushevskiana v arkhivnykh kolektsiakh Sankt-Peterburha. *Arkhivy Ukrainy*, 3(320), 148–155. [in Ukrainian].

39. Vitiuk, O.O., Herasymov, T.Yu., Zavalniuk, K.V. (2017). Dokumenty Derzhavnogo arkhivu Vinnytskoi oblasti pro rodynu Mykhaila Serhiivycha Hrushevskoho. *Naukovyi zbirnyk «Velyka Volyn»*, 55, 199–205. [in Ukrainian].
40. Yaremchuk, V. (2020). Chy bula "hrushevskiana" v ukrainskii radianskii istoriohrafii? *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 2, 152–168. [in Ukrainian].
41. Yurkova, O. (2018). „Maie istorychnu tsinnist“: sprava-formuliar DPU USRR na Fedora Savchenka (struktura ta dokumenty). *Mykhailo Hrushevskiy. Studii ta dzberela*, 1, 472–494. [in Ukrainian].
42. Yurkova, O.V. (2016). Unikalna svitlyna z yuvileiu Mykhaila Hrushevskoho 1926 r. *Biuletyn Naukovoho tovarystva im. Shevchenka v Amerytsi*, 41(57), 2–8. [in Ukrainian].

Vitalii TELVAK

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History),
Professor at Department of World History and Special Historical Disciplines,
I.Franko Drohobych State Pedagogical University
(Drohobych, Ukraine), telvak@yahoo.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2445-968X>

Viktoriiia TELVAK

Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History),
Docent at Department of World History and Special Historical Disciplines,
I.Franko Drohobych State Pedagogical University
(Drohobych, Ukraine), viktoriatelvak75@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4671-743X>

Modern Hrushevskiy Studies: Achievements, Defeats, Prospects

Abstract. The purpose of the study – to analyze the diverse scientific achievements of Hrushevskiy studies researchers for 2016–2021. The methodological basis of the work is an interdisciplinary approach with particular emphasis on the structural-functional systematic analysis of historiographical facts and the comparative-historical method, based on the principles of objectivity and historicism. The study also used methods of periodization, classification and typology. The scientific novelty of the article is an attempt at a comprehensive analysis of the Hrushevskiy studies of the last five years. **Conclusions.** The dynamic expansion of the spheres and practices of scientific research, the growth of the circle of interested researchers and the formation of cells, as well as new successful institutional projects testify to a rather good disciplinary condition of modern Hrushevskiy studies. The considerable success revealed the prospects and need for this Ukrainian studies branch. Currently the scholars discuss the creation of the inter-branch coordination commission for studying the heritage of the outstanding historian. The article has also highlighted the need to implement the *Encyclopaedia of M.Hrushevskiy* project or an encyclopaedic dictionary. It has been emphasized that the most serious challenge for researchers of M.Hrushevskiy's legacy is the urgent need to rethink the very disciplinary matrix of Hrushevskiy studies. After all, the theoretical model proposed by L.Vynar in the early 1990s no longer takes into account all the diversity of modern Hrushevskiy studies and obviously needs to be modernized taking into account the considerable achievements of the last thirty years and new scientific proposals. Creating a new disciplinary model that takes into account the historiographical present will allow Hrushevskiy studies scholars to better understand the logic of their search in the broad context of fellow humanities, and harmonize the mature interdisciplinary dialogue around a comprehensive understanding of the phenomenon of M.Hrushevskiy in the context of his time. The article has concluded that the revealed historiographical diversity significantly actualizes the preparation of a generalized monographic work, which would trace the formation and modification of modern Hrushevskiy studies on the background of the development of the humanities in the last thirty years.

Keywords: Hrushevskiy studies, problem-thematic studies, archeographic Hrushevskiy studies, *Electronic Archive of Mykhailo Hrushevskiy*, *Mykhailo Hrushevskiy: Studies and Sources*.